

Földvári Katalin

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 4. kötet: 1917–1925.
Szerk.: Véghseő Tamás. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontesvol. 4/4.)
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2020. 810 p.

A nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán 2009-ben megalakult Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport, amely 2018. július 1. óta a Magyar Tudományos Akadémia (2019-től Eötvös Loránd Kutatóhálózat) Lendület-kutatócsoportjaként működik, 2020 júliusában újabb forráskiadással jelentkezett. Míg a korábbi évek OTKA-projektjei a történelmi Magyarország minden görögkatolikus közösségét vizsgálat alá vonták, a Lendület-pályázatban a kutatócsoport kifejezetten a magyar anyanyelvű és identitású görögkatolikusok történetére fókuszál.

A jelenlegi kötet a 2014-ben megjelent *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1778–1905*¹ című kiadvánnyal megkezdett forráskiadói munkát folytatja. A kutatócsoport első kutatási évének eredményeként megjelenő két forráskiadvány² az 1906–1916 közötti időszak történetét mutatja be összesen 928 dokumentum közreadásával. A második kutatási év az 1917–1937 (Miklósy István első hajdúdorogi püspök halálának éve) közötti két évtized vizsgálatát helyezte a középpontba.

Jelen kiadvány az 1917–1925 közötti évekből tartalmaz levéltári forrásokat, amelyek mellé beillesztésre került néhány rövidebb publicisztika és újságcikk is, amelyek kiegészítik a levéltári anyagot, egyes esetekben pedig pótolják azt. A kötetben szereplő levéltári dokumentumok a Vatikáni Apostoli Levéltár (Vatikánváros Állam), a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának Történelmi Levéltára (Vatikánváros Állam), a Román Külügyminisztérium Levéltára (Bukarest), a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest), az Esztergomi Prímási Levéltár és a Görögkatolikus Püspöki Levéltár (Nyíregyháza, Debrecen) anyagaiból kerültek kiválasztásra. „A szentszéki levéltárakból származó dokumentumokat az *Allamtitkárság (Segreteria di Stato)*, illetve a bécsi, a prágai és a budapesti Apostoli Nunciatúra iratanyagából válogattuk. A közreadott források másik nagy csoportja a magyar kormányzati szervek iratanyagából származik. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a miniszterelnökség, valamint a külügyminisztérium levéltárának vonatkozó iratait gyűjtöttük össze. A hazai egyházi levéltárak közül a legtöbb iratot a Görögkatolikus Püspöki Levéltár fondjaiból válogattuk. [...] Mivel a magyarországi görögkatolikusok az unió korától kezdve mindig az esztergomi érsek joghatósága alatt éltek, a magyar görögkatolikusok történetének megismeréséhez nélkülözhetetlen az Esztergomi Prímási Levéltár iratanyaga. Korszakunk hercegprímása, Csernoch János az események alakításában kulcsszerepet játszott. Az iratokból világosan kitűnik, hogy nélküle sem a miniszterelnökségen, sem pedig a szentszéki államtitkárságon nem született döntés.”³ – összegez a kötet előszavában dr. Véghseő Tamás, az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport vezetője és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola rektora.

A levéltári források mellett szereplő újságcikkek publikálását az indokolta, hogy a korabeli egyházi és állami döntéshozók nagy figyelmet szenteltek a sajtóban megjelenő híreknek és véleményeknek. Több jelentés vagy átirat mellett volt megtalálható újságból

¹ Véghseő–Katkó (szerk.) 2014.

² Véghseő–Katkó (szerk.) 2019a., Véghseő–Katkó (szerk.) 2019b.

³ Véghseő (szerk.) 2020. 8–9.

kivágott cikk vagy annak összefoglalása, fordítása, amelyek a forráskiadványban közvetlenül az adott irat mellett kerültek közlésre. Ezeken kívül a kötetben a napi politikai sajtóból és egyházi sajtótermékekből átvett cikkek is olvashatók, valamint tudósításokat, rövid tárcákat, olvasói leveleket is közöl.

A források a kronológiai sorrendet követik, felépítésük azonos: a sorszámmal ellátott címben található a szerző és a címzett neve, illetve tisztsége, valamint a dokumentum jellege és tárgya. A következő adatsor az irat keletkezési helyét és dátumát jelöli, majd ezt követi a levéltári jelzet és/vagy lelőhely. A szövegek betűhív átirással szerepelnek a kötetben.

Az 1917–1925 közötti évekből származó dokumentumok szövegei kilenc témakört ölelnek fel:

1. A magyar liturgikus nyelv használatának kérdése nagy nyilvánosságot kapó problémaként kísérte végig a magyar görögkatolikusok történetét. A magyar nyelv liturgikus használatának tiltása bekerült a Hajdúdorogi Egyházmegyealapító bullába (Christifideles Graeci, 1912) és az új egyházmegye hivatalos liturgikus nyelve az ógörög, rítusa a „tisza görög” lett. Egyedül talán a római kúria egyes tisztviselői hittek abban, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegyében idővel bevezethető lesz az ógörög, mint liturgikus nyelv, azonban még itt sem volt szándék a bulla rendelkezéseinek maradéktalan kivitelezésére. A kortársak minden, az ógörög nyelv bevezetésére irányuló lépést inkább a Szentszék tekintélyét megvédeni akaró látszattevékenységnek tartottak. A liturgikus nyelv problémája ugyanakkor mindvégig a Hajdúdorogi Egyházmegye sebezhető pontja maradt, amit az egyházmegye felállításának ellenzői igyekeztek kihasználni.

2. Bár az egyházmegye felszámolása nem jöhetett szóba, a liturgikus nyelv kérdéséből kiindulva 1922-ben kísérlet történt az egyházmegye rítusának megváltoztatására. Az indokot a Keleti Kongregáció azon téves feltevése adta, mely szerint a trianoni békediktátum következtében a Hajdúdorogi Egyházmegye területén már csak olyan parókiák maradtak, amelyek korábban a munkácsi és eperjesi egyházmegyékhez tartoztak, tehát rutén rítusúak voltak. Így merült fel annak a lehetősége, hogy az egyházmegyét a „tisza görög” rítusból a rutén rítusba sorolják át. Ugyan a kísérlet meghiúsult, de jól példázza azt a nehezen magyarázható ellenszenvet, amelyet egyes szentszéki tisztviselők éreztek a magyar görögkatolikusok iránt.

3. A Hajdúdorogi Egyházmegye másik gyenge pontját azon parókiák (különösen a Szatmár vármegyei és a székelyföldi egyházközségek) ellenkezése jelentette, amiket az alapításkor a Nagyvárad, a Gyulafehérvár-Fogarasi és a Szamosújvári Egyházmegyékből soroltak át ide. A magyar kormány intézkedése mögött egy fontos politikai cél volt: a magyar görögkatolikus egyházmegye létrehozása nem eredményezhette az anyaegyházmegek homogén nemzetiségi egyházmegyékké válását. Ezért a magyar görögkatolikusok egyharmada nem került átsorolásra a Hajdúdorogi Egyházmegyébe, viszont átvettek 25 ezer román identitású görögkatolikusot annak érdekében, hogy a román püspökök „jól bánjanak” a magyar hívekkel. A valóságban ez katasztrofális következményekkel járt, és a trianoni határok kijelölését követően a Romániához került magyar görögkatolikusok sorsa, illetve a Magyarországon maradt nagyvárad egyházmegyes parókiák kormányzata jelentette a legnagyobb problémát.

4. A Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását előkészítő tárgyalások alkalmával a magyar kormány írásos vállalásokat tett az új egyházmegye finanszírozásával és intézményrendszerének kiépítésével kapcsolatban, melynek következtében a Hajdúdorogi Egyházmegye az állami költségvetés alá került. Mindez békeidőben kivitelezhető lett volna, de a háború, majd az azt követő gazdasági válság rendkívüli nehézségeket okozott.

5. A magyar kormány emellett kötelezettséget vállalt egy görögkatolikus papnevelő intézet felállítására, ami az új egyházmegye legfontosabb intézménye lehetett volna. Bár Miklós István püspök folyamatosan sürgette a megvalósítást, az mindig háttérbe szorult az éppen aktuális római katolikus érdekekkel szemben. Míg Csernoch hercegrímás azzal indokolta az ügy halasztását, hogy a görögkatolikusok elférnek a hatalmas esztergomi szemináriumban is, utóda, Serédi Jusztinián már ezzel sem törődve küldte el a növendékeket Esztergomból. Ez a döntés komoly válságot okozott a görögkatolikus papi utánpótlásra nézve: annak ellenére, hogy a Központi Papnevelő Intézet befogadta a görögkatolikus növendékeket, a képzés magas költségei miatt a Hajdúdorogi Egyházmegye nem tudott a szükségleteknek megfelelő számú papot képezni.

6. Miklós püspök kormányzása idején a görögkatolikusok érdekeit képviselve folyamatosan összeütközésbe került a latin szertartású felsőklérussal. Az 1917–1925 közötti időszak egyik jellemző konfliktusát Hanauer váci püspökkel vívta a hódmezővásárhelyi görögkatolikusok lelkipásztori ellátása kapcsán. Az új egyházmegye felállítása során a hajdúdorogi püspök joghatóságát ugyanis nem terjesztették ki az ország teljes területére, így az alapító bullában nem szereplő településeken a görögkatolikusok főpásztorja a területileg illetékes római katolikus megyéspüspök volt. Ezt a helyzetet szemlélteti Hódmezővásárhely példája.

7. Újabb problémára világít rá az a forráscsoport, amely megmutatja, hogy a trianoni békediktátummal átrajzolt új határok miatt hogyan értékelődött át a görögkatolikusok társadalmi súlya és megítélése. A korábban milliós nagyságrendű hívővel rendelkező egyház kétszázézes közösséggé csökkent, a két világháború közti időszakban pedig rohamosan terjedtek a közgondolkodásban a görögkatolikusok megbízhatatlanságáról szóló nézetek, amelyek időnként provokációhoz vezettek.

8. A trianoni Magyarország területén maradt eperjesi és munkácsi egyházmegyes görögkatolikus parókiák sorsáról az Apostoli Szentszék 1924-ben döntött. Az erősen katolikusellenes csehszlovák kormány nemcsak a latin és görög szertartású püspökök eltávolítására törekedett, de a görögkatolikus egyház gyengítése céljából a skizmatikus mozgalmat is támogatta. Miután az Apostoli Szentszék úgy ítélte meg, hogy Papp Antal munkácsi püspök nem képes úrrá lenni a kialakult helyzeten, XI. Pius pápa küzikei címzetes érsekké nevezte ki őt, a Magyarországon maradt eperjesi és munkácsi egyházmegyes parókiák számára pedig Apostoli Kormányzóságot létesített, melynek élére Papp Antalt állította. A dekrétum döbbenetet váltott ki mind a budapesti kormánykörökben, mind az érintett parókiák papságának körében. A forráskiadványban számos irat világítja meg ezt a problémát is.

9. Jól jellemzik a korszak görögkatolikus papságának helyzetét azok a dokumentumok, melyekből Komán Simon történetét ismerheti meg az olvasó. A fiatal demeterpataki lelkész két okból kért püspökétől engedélyt arra, hogy bevonulhasson: egyrészt azért, mert annyira szegény volt, hogy nem tudta eltartani a családját, másrészt pedig elviselhetetlen teherré vált számára az a gyanakvás, mellyel környezete tekintett rá görögkatolikus vallása miatt. Komán Simon a frontszolgálattal akarta bizonyítani hazafiságát, s talán győztes

visszatérést is remélt. Tervei azonban felemásan valósultak meg: bizonyított, ám a vállalt küzdelemből nem tért haza, 1917 januárjában érkezett a levél, mely szerint a fiatal tábori lelkész hősi halált halt az olasz fronton.

Ahogy a témakörök áttekintése mutatja, a *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez* című sorozat negyedik kötete az előzőekhez hasonlóan pótolhatatlan forrásokkal járul hozzá a hazai és nemzetközi egyháztörténeti kutatásokhoz.

Szakirodalom

- Véghseő–Katkó (szerk.) 2014. Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 1. kötet: 1778–1905. Szerk.: Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontesvol. 4/1.) Nyíregyháza, 2014.
- Véghseő–Katkó (szerk.) 2019a. Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 2. kötet: 1906–1912. Szerk.: Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontesvol. 4/2.) Nyíregyháza, 2019.
- Véghseő–Katkó (szerk.) 2019b. Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 3. kötet: 1912–1916. Szerk.: Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontesvol. 4/3.) Nyíregyháza, 2019.
- Véghseő (szerk.) 2020. Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 4. kötet: 1917–1925. Szerk.: Véghseő Tamás. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontesvol. 4/4.) Nyíregyháza, 2020.